

HİND KAYNAKLARINDA HUNLAR'A DAİR BÂZİ KAYITLAR

Dr. Enver KONUKÇU

(Tarih Bölümü)

I. yy.'da Büyük Asya Hunları (:Hsiung-nu) İmparatorluğu, eski azametli devrini kaybetmiş, siyâsî hadiseler, bir kısım Hunların Aral Gölü taraflarına çekilmeleri ile neticelenmişti. Bunlar III. ve IV. yy. da Hazar Denizi'nin doğusunda ve kuzeyinde, pek de önemli olmıyan hadiseler sonunda yerleşmişlerdi.

Geo von Wesendonk'a göre etnik bir yeknesaklık arzetmekten uzak olan bu Hun kabileler birliğinin Karadeniz Hunları bölümü ilk olarak harekete geçenleri idi. Önce komşuları Alanlar ve daha sonra Karadeniz'in kuzeyindeki Gotlara hücum ettiler. İşte bu tarihlerde Hun kabileler birliğine dahil bazı kümeler Maveraünnehrde aktif rol oynamağa başlamışlardı. İnan ile Turan'ın destanı sınır nehri Ceyhun'u (Amu Derya) geçmeğe teşebbüs ettiler. (1).

Bu esnada İnan'da Sasanî imparatorluğu vardı. Batı taraflarındaki rakipleri Doğu Romalılarla kıyasıya mücadeleden başlarını alamıyorlardı. Öyleki Şapur II (241-271) Romalılara karşı büyük zafer kazanmış, mağrur imparatorlarını esir etmişti. İster Lâtin, ister Grek tarihçileri olsun, Sasanî ordusunda bazı yabancı ücretli yardımcı kuvvetlerin bulunduğunu bildirmektedirler. Chionit'ler de bu kabileler arasında sayılmaktadırlar. Maveraünnehrdeki Hun kabileler birliğine giren kabilerden biri olan Chionit'ler Avesta'da Hyaona, Pehlevî metinlerinde Khion Süryanî kaynaklarında Khionayé gibi isimlerle geçmektedir (2). Sasanî ülkesindeki iç ve taht karışıklıkları esnasında tekrar Maveraünnehrdeki Hun kabilelerinden birinin harekete geçtiği görülmektedir. Nitekim islâmî kaynaklardan birinin "hakan al-Türk" diye isimlendirdiği hükümdarın idaresinde Ceyhun nehrini, V. yüz yılın başlarında, geçtiler (3). Yine bir Bizans kaynağına nazaran bu Hun istilâcıları Levkoy Hunnoy, yani Beyaz/Ak-Hun adını taşıyordu (4). Sasanîlerin Yazdegerd II (439-457) Firuz (459-484) ve Kavad (488-531) gibi şahları zamanında, bazen devletin içişlerine karışmaya kadar varan cür'etli hareketlerde bulundular. Fakat Kavad zamanında Akhunların başka bir mesele ile yakından ilgilenmeye başladıkları görülmekte idi. O da Afganistan ve Kuzey Hindistan'da, artık eskisi gibi kuvvetli birlik arzetmeyen Kuşanların siyâsî durumunu göz önünde tutmaları idi.

(1) Gyula NEMETH, Attila ve Hunları, Çev: Şerif Baştav, İstanbul 1962, s. 25

(2) G. Németh; s. 25

(3) Taberi; Chronique de Abou-Djafar Mu'hammed ben D'arir ben Yezid Teberi. Çev; M.H. Zotenberg, 1958 I, 120

HUNLARIN CEYHUNDAN AFGANİSTAN VE KUZEY HİNDİSTANA İNMELERİ

Hunların Batı Asya hakimiyeti, Avrupadaki Hunların başbuğu Attilanın ölümünden sonra da uzun müddet devam etmişti. Umûmiyetle tarih edebiyatında Eftalitler (1) yahut Bizans tarihçisi Procopius'un Akhunları (2) 484 tarihinde Sasanileri mağlup ettiler (3).

Bundan sonra Kuşanlar meselesi üzerine rahatlıkla eğilmeleri mümkün olmuştur. Nitekim kısa bir zaman sonra Akhunlar, Afganistandaki Kuşan prenslikleri üzerine saldırdılar. Kâbil, Kapisi, Puruşapura (:Peşaver) ve Gandhara gibi devrin önemli şehirleri ciddi tehlikelere maruz kaldı. Kuşanlar Ki-to-lo'nun reisliğinde istilâcılara karşı bir ordu çıkardılarsa da, muvaffak olamadılar. Akhunlar sür'atle bu şehirleri ele geçirdiler (4) Kuşan prensliklerinin hakimiyetine son verildikten sonra, sıra Hind'in kapıları Quetta ve Hayber geçitlerinin açılmasına geldi. Her iki geçidin doğusu Hindistan topraklarının batı sınırı oluyordu. Buradan Ganj nehrinin döküldüğü Bengale Körfezine kadar uzanan sahada aynı tarihlerde Gupta'lar hakim vaziyette idiler. Ak-Hunlar, Afganistan'ı Hindistana bağlayan geçitleri aşarak zaman zaman Gupta topraklarına tecavüzde bulundular. Bazen bu akınlar çok tesirli oluyordu. Nitekim, durum Gupta hükümdarı Kumaragupta zamanında (414-455) iyice tehlikeli olmuştur. Akhunları durdurmak mümkün olmuyordu. Nihayet Kumaragupta'nın oğlu ve halefi Skanda Gupta, Akhun tecavüzlerini önlediği gibi, onları mağlup bile etti. Tekrar bir istilâ yahut akın hareketinin olacağını hesaplayarak sınırlarında daimî karakollar tesis etti. Kısa bir duraklamayı takiben Akhunlar, reisleri Toraman idaresinde Hindistana daha tesirli istilâ hareketlerine giriştiler. Onun halefi Mihirakula zamanında Kuzey Hindistan, tamamen Akhunlar lehinde Gupta'nın elinden çıkmış durumda idi. Ganj nehrinin güneyine isabet eden bir çok Hind şehirleride Akhunların hakimiyetini tanımak zorunda bırakılmışlardı (5).

(1) G. Moravcsik, Byzantino-Turcica, Berlin 1948 1, 127

(2) History of the Wars, H.B. Dewing trc. London 1914, s. 21-25

(3) Th. Nöldeke, Geshichte der Ferser und Araber zur zeit der Sassaniden. Leiden 1879 s. 125

(4) Ki-to-lo'nun esas adını bilemiyoruz. Bu kayıd sadece Çin kaynağında mevcuttur. Bk; P. Pelliot, Tokharien et Koutschéen, J A 1934, 32

(5) Akhunların Hindistana inişleri ve fütühatları için şu yerlere bkz;

E.K. Anyangary; "The Hüna Invasion of India " J R A S -BE 1959 Altekar'a Armağan Sayısı.

S.K. Aiyangar; "The Hun Problem in Indian Hitory; Indian Antiquary 1919

J.J. Modi ; "The Early History of the Huns and their Inroads in India and Persia" J R A S -B B XXIV 19J9

U. Thakur ; The Hunas in India, Varanasi 1967, 62-185

Hunlar V. yy.'den VI. yy sonlarına kadar Kuzey Hindistanın en kuvvetli siyâsî unsuru haline geldiler. Coğrafi yakınlıkları onları mahallî Hind devletleri ile kültürel, siyâsî ve askerî temaslarda bulunmaya mecbur etmiştir. Bu sebeplerden Hind halkının hafızasında uzun müddet yer etmekten de uzak kalmadılar. İlk devrelerde sadece şifahî mahiyette olan destanlar unutulmadan Hind yazarlarınca yazılı hale geçirildi. İşte bunlar vasıtası ile Hindistanda, Hunların varlıklarına dair haber zamanımıza kadar gelebilmiştir.

Kuzeyden gelmiş Asyalı istilâcılar gibi Hunlar, Hindlilerce yabancı (:Barbar) nâsına gelen Mleccha umûmi adı altında tanınmışlardı. Önceleri gerek kitabeler, gerek destanlar hep bu isim altında Hunlardan bahsederler. Hind tarihi ile uğraşanlar Hunların istilâ zamanını diğer bazı eserler vasıtası ile bildiklerinden kaynakların sadece Mleccha diye bahsettikleri bu kavmin, Hunlar olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Fakat zaman geçtikçe ve Hunlar iyice Hindistan'a yerleştikten sonra, artık kendi isimleri ile anılmaya başlanmışlardı. Hun adı da sanskritleştirilerek Hûna haline gelmiştir (1). Hûna kelimesinin yerleşmesinden sonra Mleccha ismi kullanılmaz olmuştur. Diğer taraftan Hindliler temasa geldikleri Hun'larda Ak ve Kara diye fizikî bir farklılığı ayırdedebilmişlerdir. Ak ve Kara Hûnalara dair Hind kaynaklarındaki malûmat aşağıdaki maddelerde görülecektir.

A-) EDEBÎ ESERLEDE HÛNA'LAR

Hûnaların Hindistandaki faaliyetleri ilk defa yazılı hale geçmiş bulunan destan mahiyetteki eserlerde göze çarpar. Bunlar Purânalar, Mahâbhârata, Kâlidâsa, Harşacarita, Brhatsamhitâ, Kalhana'nın Racatarangini'si, Râmâyana ve Mahâvastu gibi eserlerdir. Şunu da hemen ilâve etmeliyiz ki, Hûnalarla ilgili pek kısa bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklarda Hûnalar Sveta Hûna ve Hara Hûna (yâni: Beyaz Hun ve Kara Hun) olmak üzere iki kısımda mütalâa edilmiştir (2). Bizans ve İran kaynaklarında görüldüğü gibi Hindlilerce de Hunlar kara ve beyaz tenli oluşları sebebi ile bir ayırımı tabi tutulmuşlardır.

1-) P u r â n a ' l a r ; Âlemin yaratılışını, yok oluşunu, bir çok tanrıların ve kahramanların yaşayışlarını konu olarak işleyen eserler Purâna adı ile tanınmıştır. Bunların sayıları çoktur ve bazı hanedanlara asalet sağlayan belgeler olarak düzen-

(1) Aslında Hun kelimesinin telâffuuzu Hûna'dır. Hindologlarımız (-) yerine (ô) kullandıkları için, bizde bu şekilde kabul ettik.

(2) İran ve Bizans kaynaklarında Hindlilerden önce ak ve kara gibi bir ayırım yapılmıştı. Bk; Prof. H.W. Bailey, "To Zamasb Namak II"BSOS VI (1930-1932). J.J. Modi; "Hûnas in Avesta and Pahlavi" Bhandarkar Com. Vol. Poona 1917. Procopius'un kaydı için ; History of the Wars, s. 21-25

lenmiş oldukları da görülmektedir(3). Bu Purânalarda Yavana, Gandhara, Sauvira, Madraka, Kuninda, Parada gibi kavimlerle birlikte Hûna transkripsiyonu altında Hunlarında bahiskonusu edildiği görülüyor (4). Brâhmaṇḍa Purâna'da ise sadece Hara Hûnalara dair bir atıf mevcuttur (5). Diğer Purânalar arasında, meselâ Vişnu Purâna (6), Kurma Purâna (7) da Saindhava'lardan sonra tekrar bir Hûna ismi görülmektedir.

2-) M a h â b h â r a t a ; Hindlilerin millî şiir kitabı olan ve "Bhârata'nın Büyük Şiiri" anlamını taşıyan Mahâbhârata da, Râmâyana'nın yazma nüshalarındaki gibi Hûna'lara dair, ona benzer mahiyette malûmat göze çarpmaktadır (8). Bu eserin verdiği bilgilere göre Hindistan'ın kuzey ve kuzey-batısında sâkin kabileler arasında Sveta ve Hâra Hûna gibi iki Hûna topluluğu mevcuttur. Yine Sabhâparva'da (9) Hûnalar Hind asıllı olmayan ve yabancı (:Mleccha) milletler arasında sayılmaktadır.

3-) Râmâyana; Bu yazarın eseri 16'şar heceli, 45.000 mısralı olup 7 kitap halindedir. Eserin yazma nüshalarından birinde U. Thakur'un da zikrettiğine göre Pahlava'larla birlikte Hûnalarda geçmektedir. Fakat buradaki Hûnalar Pahlavalardan ayrı bir kavim gibi sayılmaktadır (10).

4-) Mahâvastu; Bu kaynakta sadece Çinliler ile beraber ve Hûna yazılışı altında, Hunlardan bahsedilmektedir (11).

5-) Harşacarita: Harşacarita 620 senelerine doğru Maharaca Bâna tarafından şiir-roman tarzında yazılmış bir eserdir (12). Burada Celum ile Cenâb nehirleri

(3) A.H. Dani, A Short History of Pakistan, Karachi 1967 s. 17-18 V.A. Smith, The Early History of India, s.22

(4) Markandeya Purâna, K. M. Bannerjee nşr. Calcutta 1862, satır: 54-57 Vâyu-Purâna Bl: 45, str: 109-136. Brâhmaṇḍa Purâna Bölüm: 49, str: 44-71 Matsya Purâna Bl: 14, str: 34-56. Vâmana Purâna Bl: 13, str. 36-58 Purânalar için umûmi malûmat XI. yy da El - Birunî tarafından aslı eserler esas tutularak derlenmişti. Bk; E. Sachan, Al-Birunî 's India London. 188881 s. 299-300

(5) Bombay nşr. 1913 Bl: 49, str: 44-47

(6) J. Vidyasagara nşr., Calcutta 1882 II. cild Bl: 3, str:14-17

(7) M. Mukhopadhyaya nşr. Calcutta 1890 II. cild Bl: 32

(8) Mahâbhârata'nın yazarı veya daha doğrusu yazarları bilinmemektedir. 18 bölüm ve 200.000 mısraı vardır.

(9) Calcutta nşr. II, s. 51

(10) U. Thakur, The Hunas in India, s. 52

(11) E. Senart nşr. Paris 1882-1897 1, 135

(12) L. de la V. Poussin, Dynasties et Histoire de l'Inde, Paris 1935 s. 74; V.A. Smith, The Early History of India, s. 23

arasındaki Penc ve Naoshera sahasında oturan aynı zamanda Dârvâbhisâra ahali-
sini teşkil eden, Uttarapathha'daki Hûnaların varlığından bahseden satırlar bu-
lunmaktadır. Metinde geçmekte olan Hûna-desâ Hunların oturduğu sahayı ifâde
etmektedir. Kezâ Hindistan ile hudutlarına tesâdüf eden 56 kutsal makamı anlatan
Saktisamgama-Tantra'nın Satpancasâddesvavibhâga'sında aynı bölgeyi anla-
tan ifadesi vardır (13).

6-) K â l i d â s a : Kâlidâsa, Kuzey Hindistanı tehdid eden yabancı kabilelere
karşı, kral Raghu'nun mücadelesini anlatmaktadır. Bu bölüm Raghuvamsa adını
taşımaktadır (14). Destandaki kral muhtemelen, tarihi bazı benzetmeler esas alın-
dığı taktirde, Gupta Hükümdarı Skandagupta olmaktadır. Raghuvamsâ'dan anla-
şıldığına göre kral Raghu, Bengale körfezinin kuzeyindeki yerleri kendi ülkesine
kattıktan sonra, büyük bir batı seferine çıktı. Parasikalalar diye Hindlilerce malûm
olan İranlıların üzerine yürüdü. An'anevi rivayetler onu İndus Sind nehri ile ku-
zeydeki Vankşu (Ceyhun) nehrine (15) kadar gittiğini belirtiyor. Bu esnada Hû-
na'lar da Vankşu ile İndus nehri arasındaki sahada sakindiler. Bu hususta bizi
aydınlaticı mahiyette bilgiler mevcuttur.

Raghuvamsâ'daki metinde, kral Raghu'nun Parasika (İranlılar) ve Hûna'-
lara karşı olan mücadelesi, aşağıdaki gibi anlatılmaktadır; (16).

”Pârasikânstato jetum prat asthe sthalavartlmanâ
Idriyâkhyâniva ripûn tattva-jnânena samyamî
Yavanîmukha padmânâmsehe madhu-madam na sah
bâlâtapam ivâbjânâmakala jalododayah
Samgrâmas tumulas tasya pâscâtyairas vasâdhanaih
sâranga-kûjita-vijneya -pratiyodhe rajasya bhût
Bhallâ pavarjittais teşân sirobhîh smasrualirmahin
tastara saraghâvyâptaih sa ksaudra-patalairiva
Apanîta sirastrânâh sesâstam saranam yayuh
pranipâtapratikârah samrambhohi mahâtmanâm
Vinayante sma tadyodhâh madhubhir vijaya-sramam
âstirnajinarat nâsu drâkwâvalaya bhûmişu
Tatah pratasthe kauverim bhâsvâniva Raghurdisam
sarairustrairivodicyen uddharisyam rasâniva

(13) N. Mukhopadhyaya nşr. Calcutta 1890 II, Bl: 32

(14) Raghuvamsa of Kalidasa , H.D. Valenkar nşr. Bombay 1948 Bl: IV str:59-70

(15) Ceyhun'a Hindlilerin vermiş olduğu isimdir. Keza Vankşu Pradesa Ceyhun boyu memle-
ketlerini ifade etmektedir.

(16) Dr. Atrei Ray., ”Origine and Ethnology of the Hunas of India, JIH XLIII/2 (Ağustos
1955) s. 505-507. Kâlidâsa'daki Hunlar için en mükemmel tetkik için bk; Buddhaprakash,
”Kâlidâsa and the Hûnas J I H 1957

Vinitâdhvasramâstasya Sind ıu-tira-vicestanaih
dudhuvurvâjinah skandhân lagna-kûmkuma-kesarân
Tatra Hûṇavarodhânâṃ bhârṣṣu vyaktavikrâman
kapalpâtâladesi babhûva Raghucesstitam
Kâambojah samare sodhum tasya virya manisvarâh
gajâlâna pariklistair aksetaih sârdham anatah
Tesam sadâsvabhû tisthâhitunga dravinârâsayah
upadâ vivisuh sâsvata notsekâh kosâlesvaram
Tato gaurigurum sailam ârûrhâsva-sâdhanah
vardhayaniva tatkûtan uddhûtair dhâtu-renubbih

“Parasikalari (İran/Pers) fethetmek maksadı ile kendisini alıkoyma duygusuna sahip olan tam bir zahid gibi karadan başlayarak düşmanlarını zapt-ı rapt altına aldı. Gerçek bir bilgi ile onlara hitap etti. O tıpkı aniden ortaya çıkan bir bulutun doğan güneşin lotus çiçeklerini aydınlatmasına engel oluşu gibi Yavana kadınlarının çehresinde şarabın kırmızılığını görmeğe tahammül edemedi. Batı Yavanaları ile çok azimli mücadeleye girdiki, bu kadınların *mensup oldukları ordunun* süvarileri epeyce kuvvetli gibi görünmekte idi. *Süvarilerin kalabalık oluşlarından dolayı* kalkan toz o kadar kesifti ki *muhariblerin yaylarının* kirişlerinden başka bir şeyi görmek imkânsızdı. Mızrakların ucunda kesilmiş sakallı başlar *olduğu gibi* yer dahi bu kafalarla dolu idi. Bu manzara üzeri arılarla dolu bir *kovanın* peteğini andırıyordu. *Bu savaştan sonra* hayatta kalanlar başlarından turbanlarını, çıkartarak *kurtuluşlarını sağlamak için* himayesine sığındılar. Zira *onun* kızgın kafasından kurtulmanın tek çâresi *vardı*. *O da* itaat etmekte. Savaşçıları *kazandıkları zaferin* yorgunluğunu nadide geyik derilerinin üzerine sere serpe yatarak ve bağlarda şarap içerek telâfi ettiler. Sonra *kral Raghu büyük melek kral* Kuvera tarafından idare edilen dünya yuvarlağının dörtte bir kısmından başlayarak, tıpkı güney ışınlarının rutûbeti yok etmek üzere kuzey çizgisine ilerlemesi gibi kuzey bölgesinin sakinlerini okları ile telef etmeye yöneldi. *Bu insanlar* kendilerini Sindhu (:İndus) nehrinin kıyılarına yorucu bir yolalşın ağırlığını çıkarmaya indiler. Hûṇa'lara *kendi* kuvvetlerinin gücünü gösterdiler. *O yüzden Hûṇaların* eşlerinin yanakları, *kral Raghu'nun* kahramanlığından kızardı. Kamboja'lular onun vuruşmadaki cesaretine karşı duramadıklarından ceviz ağaçlarının yere eğildiği gibi *onun ayaklarına kapanmak* zorunda kaldılar. *Kamboja'lular* büyük ganimet yığınları ile birlikte, Raghu'ya güzel atlar da hediye ettiler. Fakat bu dahi Raghu'nun zaferini gölgelemedi. Sonra *kral Raghu ve ordusu* at sırtında bu şaşalı görünüşü ile Himalaya'lara *doğru* yol aldı. Buradaki zirvelerde *pırlantalar neşreden* tonlar yükseliyordu.”

7-) Câritravardhana ve Sumativijaya; Eski Hindli müfessirlerden olan Câritravardhana ve Sumativijaya Hûṇaların bazı adetlerinden bahsetmektedirler. Bu da Hûṇa kadınlarının yakınlarından birinin ölümüne karşı gösterdikleri yas adeti

ile ilgilidir. Her iki yazar da Hûna'lara dair şu kayıd göze çarpmaktadır (17).

”Hûnayositah kuca-kapola-vidâranapurvam rûdantiti tad desâcârah: Hûna kadınları *kederlerinden* ağlıyorlar, göğüslerini dövüyorlar, yüzlerini de yırtıyorlardı. O gibi *hareketler Hûna memleketinin sâkinlerinin adetlerindendi*”.

Bu Hind kaynağındaki bilgiler diğer bir latin yazarı tarafından daha önceleri tesbit edilmiş bulunuyordu. Nitekim Ammianus Marcellinus Sasanilerden Şapur II zamanında Anadolu'daki Amida (Diyarbakır) şehrini kuşattıkları sırada yardımcı kuvvet olarak Chionitae'ler, yani Hunlar da bulunmakta idi. Buranın muhasarası sırasında Chionitae reisi Grumbates'in (Kurum-Batı?) oğlu ölmüştü. Bu Hun reisinin oğlu için yapılan cenaze merasimi sırasında Ammianus Marcellinus'un kaydettiği husus şu şekildedir (18):

”*Chionitae* kadınları kendi hüznelerini belli etmek için mutat usûllerden sonra göğüslerine ve yüzlerine vuruyorlardı”.

Hind ve Lâtin kaynaklarında geçen bu yas törenine ait küçük kayıd Çin yıllıklarında bile benzer şekilde görülmektedir (19).

8-) Hemaçandra Koşa; Hemacandra Koşa'daki tasvir Kara Hûna'lara (:Hara Hûnas) aittir ”Sunda hâlâ hara Huram prasannâvârûnî surâ; mr dvikâ hârahûra ca gokşura sctatrikantakah svadamştrasthalasrmgatogirikarn yaparâjitâh” ifadesindeki Hâra Hûra kelimesi mecâzî olarak ”sarhoş eden içki” gibi bir mâna kullanılmıştır (20).

9-) Pâdatâditakam; Guptalar devrinde yazılmış sanskrit eserlerden biri de Symlâka'nın Pâdatâdikam'ıdır (21). Symlâka; ”aye kasyâyam-a-Huno-hûna-mandana na mânaitah Ârogpyaghatakah: Pâtaliputrakâyah puşpadâsyâh bhavanadvârâm-âvişkaroti” metninde Hûna hükümdarı Mihirakula (415-550) zamanındaki fetihleri, bu arada Hindistan'ın önemli ve eski şehirlerinden biri olan Pataliputra (şimdiki Patna) ve civarının zaptını hikâye etmektedir.

10-) S o m a d e v a ; Hûna'lardan bahseden diğer bir Hindli de Râştrakü-

(17) Dr. Atrei Ray, a.g.m, s. 510 .

(18) Rerum Gestarum , Loeb Classical Library, xxx, 1,11

(19) Çin kaynağındaki yas adeti Göktürklerle ilgilidir. Mukan Han'ın vefatı sırasında Göktürk merkezinde bulunan Çinli Wang-king'in tasviri için bk; E. Chavannes, Documents, s. 48° not: I ve s. 240 not: 6

(20) Dr. Atrei Ray, a.g.m s. 494

(21) Upendra Thakur, aynı eser, s. 142; V.S. Agrawal ve Moticaandra'nın neşirlerinin bulunduğunu da ilâve etmeliyiz.

taların kralı Krişna Raca'ya çağdaş (22) Jaina (:Cayna) yazan (23) Somadeva'dır (24). Onun Jainasında büyük Hûna fatihi Mihirakula için kaydetmiş olduğu metin; "nâmudrahasto' sodhito vâ kascitsvamandalavişaye praviseni (nni)-rgacchedevâ. Srûyate ni kila Hûnâdipatih punyaputavâhibbih subbhataiscitra-kûtam jagrâha"dır. Yukarıdaki parçadan Mihirakula (515-550) tarafından Mandakini nehri boylarında Çitrakûta'ya kadar Hûna nüfuzunun yayıldığını anlıyoruz. Şüphesiz ki X. yy'a ait olan bu metin, Toramana ve Mihirakula gibi büyük Hûna hükümdarlarının üç asır önceki faaliyeti hâlâ halk arasında yaşamış olması cihetinden önemli sayılır.

Somadeva'nın daha sonradan yazdığı ve "Hikâye Dereciklerinin teşkil ettiği deniz" ismini taşıyan "Kathâsaritsâgarah" (25) isimli eserinde de Hûnalar ihmal edilmiş değildir. Burada Mleccha (:Yabancılar) arasında Parasika (:İranlılar) ile birlikte, fakat ayrı olarak Hûnalar zikredilmiştir (26).

B-) KİTABELERDE HUNLAR :

Hûnalar (:Hunlar) ile ilgili kitabeler, şimdiye kadar ortaya çıkanlar ile henüz tarihi aydınlatma hususunda mühim bir yer tutmaktan, uzaktırlar. Kura, Eran, Gwalior, Uruzgân gibi bölgelerde bulunmalarından dolayı, epigrafi edebiyatında, o yerlerin isimleri ile geçmişlerdir. Orta Hindistan'ın kuzeyi ile Afganistan'ın güney-doğusundaki sahalarda ele geçen bu kitabeler bize hiç olmazsa Hûna tarihini aydınlatmada yeteri rol ifa etmektedir. Hûna'ların Hindistan'daki siyâsî faaliyetleri hakkında birkaç satır dahi olsa malûmat vermekte olan kitabeler şunlardır:

1-) Kura Kitabesi; Bu kitabe Pencab bölgesinin kuzey-batısında aynı isimle anılan yerde bulunmuştur. Takribi olarak 500-515 yılları arasındaki bir devrede dikilmiştir. Hûna hükümdarı Toramana (1) bazıları tarafından iddia edildiği üzere bir Kuşan hükümdarı değil, Hunalı olarak tanıtılmaktadır. Mahâraca Yabgu (Jabula) gibi hükümdarlık ünvanlarına sahip olduğunu yine bu kitabeden öğrenmekteyiz (2).

2-) Eran Kitabesi; Bu kitap Toraman'ın ilk saltanat yıllarına aittir. Sagar denilen yerde bulunmuştur. Kitabe Hûna hükümdarının ilk saltanat yıllarında,

(22) V.A. Smith, aynı eser, s. 446, 454,485

(23) Jaina izm, Hindistan'daki dinlerden biri olup, "muzaffer" anlamına gelen Cayna (Jaina) tarafından kurulmuştu. VII. yy da, Çinli seyyah Hsüan Tsang'ın ifadesinden bu dinin revaçta olduğunu bilmekteyiz. IX.yy da Raştrakûta hanedanı zamanında en parlak devresine ulaştı. VIII. asırda Racputana ve Güceratta yayıldı.

(24) L. de la V. Poussin, aynı eser, VI2 s. 167

(25) aynı yer, VI2 s. 167

(26) Kathâ - Sarit-Sâgara or Ocean of the Streams of Story, çvr: H. Tawney Calcutta 1880-1884, II, 93-94; U. Thakur, a. g. e, s. 162-163

yani takriben 500 den önce, dikilmiş olmalıdır. Bundan Hûnaların Eran bölgesininin fethini gerçekleştirmiş olduklarını anlamaktayız (3).

3-) Uruzgân Kitabesi; Bu gün Afganistan sınırları içinde kalan Zabulistan bölgesinde bulunan bu kitabe Mihirakula'ya aittir.

500 ile 515 tarihleri arasındaki bir zamanda Uruzgân'da dikilmiştir. Kitabe'nin metni Eftalit-Hellen (:Hûna-Grek) alfabesi ile yazılmıştır. Ancak bu alfabenin Hûnalar devrinde karışık ve güç anlaşılabilinen bir yazı olduğunu, bir de zamanın tahribatı neticesinde izlerinin silinmeye yüz tutmasına rağmen okunabildiğini de ilâve etmeliyiz. Metni aşağıdaki gibidir (4):

"Bogo shao Zovolovo Mihroziki"

"İlâhi ve şanlı Zabul kralı Mihirakula" Zovolovo'nun türkçe karşılığı Yabgu olarak alırsak, "İlâhi ve şanlı şah Yabgu Mihirakula" şeklinde bir mânâ verilmesi mümkündür. Yukarıdaki satırdan Mihirakula zamanında Hûnaların Zabulistan'da artık iyice hakim durumda olduğunu anlıyoruz. Zaten bazı tarihi malzemeler de bunu destekler mahiyettedir.

4-) Skandagupta'nın Bhitari Kitabesi; Skandagupta (455-667) Guptaların büyük hükümdarlarından biridir (5). Bilhassa Mleccha denilen barbar kavimlerin istilâsının önlenmesinde başarıları görülmüştür. Bu hususta onun kahramanlıklarını gelecek nesillere iletmış olan Bhitari kitabesi (6) güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hûna'lar ile ilgili kısmı aşağıdaki şekildedir:

"Samvarddhamâna-dyutih gitais = cha stutibhis=cha vandaka-ja (?) nö (?) yam prâ (?) payaty = âryyatâm Hûnair = yasya samâgatasya samaredorbhyâm daharâkanpitâbhim-â vartta karasya "yâni; "Guptaların (7) Hûnalar ile münasebetleri gerginleştiği bir anda *bu olaydan* sanki dünya kökünden sallanmış ve korkunç bir girdap zuhur etmiş gibi gözükte. Düşman, kendi taraflarına *Gupta askerlerinin attıkları* okların yağmur gibi yağdığı sıralarda *Ganj nehrinin* kükrediğine hükmetti (8).

(1) Toramana Toraman isminin sanskritleşmiş şeklidir.

(2) Sten Konow "Note on Toramâna" I H Q 1936 s. 532

(3) D.C. Sircar, Select Inscriptions , s. 326-27,335-36, 396-97 U. Thakur, aynı eser, s. 227

(4) A.D.H. Bivar "The Hephthalite Inscription of Uruzgân, Afghanistan" J R A S 1954. Kitabenin okunuşundaki bazı aleyhte fikirlerde mevcuttur. Meselâ bak: Pohand Abdülhây Habibi "Heft Kitabe-i kadim" Aryana II (H. 1348) s. I-25

(5) U. Thakur, aynı eser, s. 62-85; Bu bölüm daha önce "Skandagupta and the Hunas" ismi altında JRAS Bengal Branch'da "Râhula'ya armağan cildinde (1962) yayınlamıştı. Gupta hükümdarı olarak Skandagupta R. Mook-HER herjee, The Gupta Empire, varanası 1969, s. 90-100

(6) Bhitari kitabesi için bk; ; Singh, The Imperial Guptas, N. Delhi 101-111; J.F.Fleet, Corpus Inscriptionum Indicarum (kısa adı ile CII) III, s. 52 No: 13; Sir A. Cunningham, Archeological Reports I, levha: xxix

(7) (-----) ile altı çizili kelimeler manayı tamamlamak için tarafımızdan ilâve edilmiştir.

(8) R. Mookherjee, a.g.e, s. 92; J.F. Fleet, C I I , s. 52 no: 13

C - SİKKELERDE HÛNALAR :

Hûna'ların Hindistan'a gelmeden önce, Ceyhun boylarında iken günlük hayatlarında sikke kullandıkları bilinmektedir. Bu husus R. Göbl ve R. Ghirshman'ın tetkikleri ile de sabittir(1). Hindistan'da imparatorluk tesis ettikleri sırada da Hûna'ların sikke kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Zamanımıza kadar, elimize geçen sikkeler bu saha mütehasısları tarafından a-) atlı, b-) Sasanî-Büst, c-) Yarım drahmi gibi üç kümede sınıflandırılmaya tabi tutulmuşlardır.

Bilinen Hûna paralarının ilki Toraman'a aittir. Portresinin bulunduğu yüzde „” sembolü göze çarpmaktadır (2). Hind alfabesi ile "şahi Jabuvla", "şahi Jabul", "deva jayati", vijitavanir avanapati sri" gibi yazılar mevcuttur (3). Bunların neyi ifade ettiğini aşağıdaki bir başka bölümde inceleyeceğiz. Onun Onun için burada tafsilâta lüzum görülmemektedir.

Prof. Dr. Ghirshman, Toraman'ın sikkelerinin bazılarının Ramanila isimli bir kralinkilerini hatırlattığı için, her iki şahsın aynı kişiler olabileceğini ileri sürmüştü (4). Fakat daha isabetli neticeleri havî materyaller yoktur. Zaten Ramanila ismini taşımakta olan başkaca bir sikke de bugüne kadar ele geçmiş değildir (5).

Hûnaların ikinci hükümdarı Mihirakula'nın sikkeleri de Toramaninkileri hatırlatır. Keşmir, doğu ve batı Pencab, Takşaşila (:Taxila. Ravalpindi civarında) Racputana gibi geniş bir sahada bulunmuştur. Bu sikkeler ilim alemine Sir A. Cunningham tarafından tanıtılmıştır (6). Hûna gümüş sikkeleri de Orta Çağ Sasanî tipini örnek olarak tedavüle çıkarılmıştı. "Jayatu Vrisha-dhwaja," "jayatu Mihirakula", "Sri Mihirakula" yazıları Hind karakterli olarak göze çarpmaktadır. Bu sikkeler ayakta kral ve "oturan ilâhe" olmak üzere iki küme teşkil etmektedir. Diğerlerine nazaran çok sayıda bulunmuş ve Hindistan, Pakistan ve İngiltere müzelerinde bulunmaktadır. Mihirakula'nın portreli sikkelerinde de "Jayatu Mihirakula" ve "şâhî Mihirakula" yazılarına tesadüf olunmaktadır (7).

(1) R. Göbl, Dokumente zur Geschichte der Hunnen in Baktrien und Indien I,II,III,IV, Wiesbaden 1967; Prof. Dr. R. Ghirshman, Les Chionites-Hephthalites. Cairo 1948

(2) Bu sembol Kuşanlarda "" şeklindedir. Bk: John Resenfield, The Dynastic Arts of the Kushanas, Berkley and Los Angeles 1967, s. 69 şekil: 10

(3) Sir A. Cunningham, Later Indo-Scythians, A.K. Narain tarafından gözden geçirilmiş yeni baskı, Varanası 1962, s. 252

(4) Les Chiontes et Hephthalites, s. 35

(5) R. Ghirshman, aynı eser, s. 35

(6) Sir A. Cunningham, Coins of Medieval India, New Delhi, 1967 s. 27

(7) Coins of Medieval India, s. 27

Ç- HÛNA'LAR İLE İLGİLİ BAZI İSİMLER :

Hûna'ların Hindistan'a gelmelerinden biraz önce kendilerine mahsus örf ve adetlerini korudukları bilinmekte olan bir husustur. Ancak Hindistan'a yerleşmelerinden sonra yabancı bir kültür çevresine girdikleri görülüyor. Tabii ki bu kültür değişmeleri Hindistan'a dışarıdan gelen her kavim için söz konusu olmuştur. Hûna'ların kuzey Hindistan'da siyâsî bakımdan üstünlük kazanmaları sırasında, ya kendileri Hind adet ve kültürlerini, benimsemişler, ya da aksine Hindliler tarafından onlara benimsetilmişlerdi. Nitekim aşağıda işaret edildiği gibi hükümdar ünvanlarında değişiklik yapmışlardı.

I- Hûna Hükümdar Ünvanları :

Asya Hunları ana vatanlarında iken başbuğlarına "Shan-yü" derlerdi. Hun dilindeki manası da "semanın oğlu" idi (1). Daha sonra Hunlar batıya çekildiler. Bizim şimdi söz konusu ettiğimiz kol, Ceyhun boylarında yerleşmişti. Burada iken İran ile kültür alışverişinde bulunmuşlardı. Hükümdarlarına İranî bir ünvan olan "şah" ı taktılar (2). İran taraflarından Hindistan'a doğru inişlerinde ve yerleşmelerinde yine bazı ünvanların, Hûna reisleri tarafından kullanıldığı, görülmektedir.

Seyâhatnâme, kitabe ve sikkelerden öğrendiğimize göre, Hûna reisleri Tekin, Hûna-raca, şah-şaho-şaha-Jauvla, Maharaca gibi ünvanları benimsemişlerdi.

a-) Tegin: Akhunların İrana karşı mücadelelerini tedricen azalttıkları bir sırada, Afganistan ve Kuzey Hindistanın istilâsı için hazırlıklara başladıkları görülmektedir. Akhun hükümdarı bu fütûhat işinin gerçekleştirilmesinde kendi yakınlarından veya kumandanlarından birini vazifelendirmişti. Ne yazık ki kaynaklar bu şahsın ismini vermemektedirler. Ancak bu reisin Tegin ünvanını taşıdığı bir Çin kaydından anlamaktayız. Tabgaç'lar devrinde VI. yy.'ın başlarında Sung Yun isimli bir seyyah kutsal memleketi görmek ve Budizm'i öğreten kitapları temin etmek için Hindistan'a seyahat etmişti. Afganistan yolu ile Kuzey Hindistan'a giderken, Gandhara'ya da uğramıştı (3). O tarihte Hûna'ların hakimiyetinde bulunan Gandhara'nın tasvirinde; "Gandhara (=kân-d'ât) Ye-ta'ların (:Hûna) eline geçmeden önce Ye-po-lo ismini taşıyordu. Lae-lih isimli hükümdarlarından şimdiye kadar iki nesil geçmiş bulunmaktadır" denilmektedir (4).

(1) G. Németh, Attila ve Hunları, s. 39

(2) İran Hunlarına ait olan bir sikkenin üzerinde Hapatalla Şaho Khiono ifadesi bulunuyor. Bu "Hun hükümdarı Eftal" manasına gelmektedir. Bk; R. Ghirshman, aynı eser., s.12

(3) Sung Yun'un 518-522 arasındaki Gandhara ve civarının tasviri için bk; E. Chavannes" "Voyages de Sung Yun dans l' Uddiyana et le Gandhara, B E F E O III (1903).

(4) S. Beal, Travels of Fah Hian and Sung Yun,? 1964, s. 197-200

Sung Yun burada Hûna reisinin adını Lae-lih şeklinde vermektedir. Ancak Lae-lih hükümdar ismi değil, ünvanı olmalıdır(5). Nitekim Sir A. Cunnigham "Lae-lih"i bizim ismini bilmediğimiz Hûna hükümdarının babası olarak kabul etmektedir(6). J. Marquart ise, Lae-lih kelimesini daha vazih bir hale sokmuştur. Ona göre bu kelime isim değil, Türklere mahsus ünvan olan Tekin kelimesinin hatalı bir yazılışdır. (7). Keza, Ed. Chavannes dahi Sungyun'un Lae-lihi'ini" Tch'e-le" veya "Tch'e-kin" gibi az farklı iki şekilde okumuştur (8). Tch'e-le bazen çok-hatalı anlamlara da sokulmuştur. Nitekim bazı dikkatsizlikler sonunda bir Türk kabilesi olan Töles'lerin Çinliler tarafından aynı transkripsiyon altında ifade edildiği görülmektedir. Bu yüzdendir ki, Sung Yun'un kaydı esas alınarak Töleslerin Hindistan'daki mevcüdiyeleri bile iddia edilmiştir(9). Hindistan'daki Hûna hükümdarlarının ise bu Tekin ünvanını kullanmadıklarını görüyoruz. Muhtemelen başka Hind asıllı ünvanları buna tercih etmiş olacaktlardır (10).

b-) Hûna-Raca: Hindistan'da Hûnaların kullandıkları yabancı ünvanların ilki Raca'dır. Kausambi'de Goşitarama manastırı kazıları sırasında bir çok sikke ve mühürler bulunmuştu. Bunlar arasında mühürlerden biri üzerinde hecelerinin ilk harfleri büyük yazılmış To-Ra-Ma-Na yazısı ile bir isim ve Hûna raca imlâsı altında ünvan görülüyor(11). Hûna-Raca'daki Hûna Toramanın mensup olduğu milleti, Raca'da o millete hakim kimsenin ünvanını ifade etmektedir. Raca Hind menşelidir ve kral mânâsına gelmektedir. Bu şekilde Hûna-Raca: Hun kralı demek oluyor. Toraman'dan sonra Mihirakula'nın da (515-550) bu ünvanı taşıdığını biliyoruz (12).

c-) Şah/Şaho/Şaha: Şah İran, menşeli bir ünvardır ve Hûna'lar Ceyhun boylarında iken bunu kabul etmişlerdi. Aynı ünvan Hindistan'a geldikten sonrada kullanılmıştır. Keza Hûna'lardan önce Hindlilerce mlecca olarak adlandırılan

(5) E. Chavannes., Documents..., s. 225; V.A. Smith, The Early History of India, Oxford 1967., s. 328

(6) Later Indo-Scythians, s. 252

(7) Eranşhr, Berlin 1951, s. 211-212

(8) Ghirshman, aynı eser, s. 109; E. Chavannes, Documents..., s. 225, not: 3

(9) Bk: T'ang-shu CCXVII a'daki Töles kabilesinin Çincesi Tch'e-le idi.E. Cpvannes, aynı yer, s. 225

(10) Hûnalarla ilgili olmamakla beraber Hindliler Tekin kelimesini diğer bazı yabancı kavimler'in reisleri için kullanmışlardır. Yalnız Tekin yerli telâffuz sebebi ile Thakkana olmuştur. Bk: A. Stein, Râcatarangini of Kalhana, Westminster 1900, s. 225

(11) G.R. Sharma , The Excavations at Kausambi 1957-1959, s. 15-16 Indian Archnology 1954-1955, s. 18 levha: XXXII B

(12) U. Thakur, aynı eser s. 178

Kuşanlarda da-şah, şaho gibi ünvanları benimsemişlerdi. (13). Toraman ve Mihirakula'nın kitabelerinde Şaho ve şah şekillerinde sık sık geçmektedir (14).

ç-) Jauvla; Hûna hükümdarlarının Hindistan'da kullandıkları aynı ünvan daha evvel Yüe-çi'ler Afganistan'da ikende mevcuttu. Ancak kral lâkablari olarak sonraki zamanlarda bazı bozulmalarla sikkelerde Zafoy, Zaoou, Yavuga, Yavugasa, yavugasya şekillerine tesadüf olunmuştur. (15). Prof. A. Z. V. Togan'a göre bu kelimeler yabgu'nun iyice tahrif edilmiş halleridir ve "iş yapmak, örtmek, himaye etmek" mânasına gelmektedir (16).

Hûna'lardan Toraman ve Mihirakula'nın kitabe ve sikkelerinde Türk ünvanı yabgu bir takım bozulmalara uğrayarak Jâula, Jaûvla, Jaubla, Jabula, Jabubla, Jaûnah, Jaûvlah, Tsvala (:Jaûvala) halini almıştır (17), Bazen sikkelerde Jausura yazılışı da görülmektedir (18).

Kura kitabesinde Hûna hükümdarı Toraman'ın Jauvla ünvanını taşıdığı bilinmektedir. (19) Daha sonra Mihirakula da aynı ünvanı takınmıştır (20). Keza Uruzgân kitabesindeki Zaoolo da Yabgu kelimesinin Grekleştirilmiş şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (21). Abdülhayy Habibi Zaoolo kelimesinin Yabgu'ya karşılık olmadığına ısrar etmektedir. Ona göre Uruzgân kitabesindeki Zaoolo bir ünvan değil, Zabulistana yahut Zabulların memleketine karşılık imiş. Bununla ilgili olarak, "Zaoolo kelimesi Zabul ve Zavul olarak göze çarpmaktadır. Firdevsi'nin Şehnamesinde Zabul 50, Zabulistan 90, Zabulî 26 defadan fazla kullanılmıştır. M.F.C. Martin "Coins of Kidara and the little Kushanas JASB 1937" makalesinde Eftalitlerin (yâni, Hûna) V. VI. yy. arasındaki bir zamanda Afganistan ele geçirdiklerini, bunların önemli kabilelerinden birinde Zabulîler olduğunu, Kâbil'in güneyindeki yerlerinde bu sebepten o kabilenin adını aldığını, sikkelerinde onun için Kuşan-Hellen yazısı ile Zaoolo gibi göze çarptığını yazmaktadır" demektedir (22).

(13) Kuşanların Kanişka kümesi kralları Şao şaho'yu kullanmışlardı. Bk; Dr. B. Chattopadhyay, The Age of the Kushanas, Calcutta 1967, s. 215 v.d

(14) A.D.H. Bivar, The Inscription of Uruzgân, Afghanistan, JRAS

(15) Dr. B. Chattopadhyay, aynı eser, s. 27

(16) Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Tercümüae ve Tahlili, nşr. Prof. Z.V. Togan, İstanbul 1972, s. 82

(17) U. Thakur, aynı eser, s. 99,-100, 108

(18) aynı yer, s. 279

(19) R. Ghissman,, aynı eser, s. 109

(20) D.C. Sircar, Select Inscriptions, 1 s.398

(21) A.D.H. Bivar aynı makale, s. 117-118

(22) Heft Kitabe-i Kadim , Aryana II (H.1348), s. 6-7

d-) Mahâraca; Biraz yukarıda Hûnaların Hind asıllı ünvan olan raca'yı kullandıklarını belirtmiştik. Zamanla Hûna hakimiyeti Guptalardan daha üstün mevkie çıkınca, hükümdarları raca ünvanlarının önüne "mahâ" ilâve etmişlerdir. Bu şekli ile "büyük hükümdar" "krallar kralı" gibi bir mânâ kazanmaktadır (23), Bu husus kitabeler ve sikkelerce de malûmdur (24). Toraman ve Mihirakula maharaca'yı umûmiyetle kendi isimlerinden önce kullandıkları da gözden kaçmamaktadır.

2-) Hûnâ -dhipa, Hunimanta, Hûna-desâ Hûnamandala:

Yukarıda temas edilen ünvanlar haricinde Hind kaynaklarında, Hûna'lar ile ilgili olarak bazı terimlere de rastlamaktayız. Bunlar Hûna-dhipa Hunimanta, Hûnadesâ, Hûnamandala'dır.

Hûna-dhipa kelimesi kral Yasodharman'ın Hûna'lara karşı kazandığı bir zaferi ifade etmektedir ve Mandsor kitabesinde geçmektedir. (25). Somadeva'nın kral III. Krişnaraca devrindeki hadiseleri anlatışı esnasında Hûna-dhipatih'den söz etmektedir (26). Budist tarihçilerinden Taranatha da Hûna'lar ile ilgili olarak Hunimanta isimli bir kraldan söz edilmektedir. Bu kral V.A. Smith'e göre Mûltan ve Lahor'u ele geçiren İran kralıdır (27). Buradaki İran karalından kastedilen herhalde İran cihetinden gelmiş kimse olsa gerektir. Sir A. Cunningham ise Hunimanta'nın bizzat Mihirakula olduğu kanaatinde (28).

1450 tarihlerine doğru yazılmış Sammoha-Tantra'nın iki ülkeden bahseden listelerinden birinde, Hûnadesâ kelimesi mevcuttur. Kamagiri bölgesinin güneyindeki Maru çölüne Hûna memleketi (Hûnadesa) denildiği ortaya çıkmaktadır (29). Hûnadesa ile aynı mânâda hindlilerin kullanmış olduğu diğer bir kelime de Hûnamandala'dır. Hun ülkesi mânâsını taşıyor. IX.yy.'da Malva'ya karşılık olduğunu U. Thakur yazmaktadır (30). Bu yer ismi Racputlar devrinde de görülmüştür. Ancak ülke olarak değil, krallık mânâsında kullanılmıştır. (31).

(23) Epigraphia Indica 1, 238

(24) Kura kitabesindeki kayıt için bk; E I, 1 s. 238

(25) D.C. Sircar, Select Inscriptions, 1, 394-5

(26) Nitivakyamrta nşr. Bombay, ?, s. 79

(27) History and Coinage of the Gupta Period, JRAS - BB 1894, s. 187

(28) Later Indo-Scythians, s. 248

(29) U. Thakur, aynı eser, s. 55-216

(30) aynı yer, s. 216

(31) aynı yer, s. 239